

MINISTERUL EDUCAȚIEI
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL TEOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

CULTURA MUZICALĂ BISERICESCĂ ÎN EPISCOPIA DEVEI ȘI HUNEDOAREI

(REZUMAT)

Conducător de doctorat:

Pr. prof. univ. dr. Domin ADAM

Doctorand:

Pr. drd. Nicolae-Daniel BALEA

Alba Iulia

2023

CUPRINS

<i>LISTA ABREVIERILOR</i>	8
<i>INTRODUCERE</i>	9
Motivația alegerii temei de cercetare.....	9
Importanța și actualitatea temei de cercetare.....	10
Logica temei de cercetare în iconomia disciplinei Muzică bisericească și ritual.....	11
Obiectivele științifice asumate în cadrul cercetării.....	11
Stadiul actual al cercetării.....	12
Metodologia cercetării.....	12
Limitele cercetării.....	13
Structura tezei.....	14
<i>1. CONSIDERAȚII GENERALE DESPRE JUDEȚUL HUNEDOARA</i>	17
1.1. Cadrul istoric și geografic al județului Hunedoara.....	17
1.1.1. Geografia județului Hunedoara cu zonele și ținuturile etnografice.....	17
1.1.2. Repere istorice ale ținutului hunedorean.....	19
1.1.3. Toponime hunedorene.....	22
1.2. Aspecte religioase și administrative bisericești în ținuturile hunedorene.....	25
1.2.1. Principalele monumente religioase hunedorene.....	25
1.2.2. Clerul hunedorean.....	27
1.2.3. Biserica și Școala.....	31
1.3. Cărți și manuscrise folosite în cadrul bisericilor ortodoxe hunedorene.....	33
<i>2. CÂNTAREA DE STRANĂ ÎN EPARHIA HUNEDOREANĂ</i>	35
2.1. Cântarea bisericească de strană.....	35
2.1.1. Cântarea de strană în arealul hunedorean.....	35
2.1.2. Școala de la Prislop.....	37
2.1.3. Originea cântării de strană din Ardeal.....	40

2.2.	Instruirea cântăreților de strană din Transilvania.....	41
2.2.1.	Școli hunedorene de cântăreți bisericești	43
2.2.1.1.	Cursuri de cântăreți bisericești la Orăștie.....	43
2.2.1.2.	Cursuri de cântăreți bisericești la Brad	44
2.3.	Școala de cântăreți bisericești „Dimitrie Cunțan” din Sibiu	45
2.3.1.	Cursurile de muzică ale școlii	46
2.3.2.	Corul bărbătesc al școlii de cântăreți bisericești din Sibiu.....	49
2.3.3.	Instruirea vocală	49
2.3.4.	Profesorii de muzică ai școlii	50
2.3.5.	Absolvenți hunedoreni ai școlii de la Sibiu.....	51
2.3.6.	Repertoriul dobândit la absolvirea cursurilor.....	62
2.4.	Școala eparhială de cântăreți bisericești din Caransebeș 1931-1955.....	70
2.4.1.	Contextul istoric al înființării școlii	70
2.4.2.	Prevederile Regulamentului de admitere	71
2.4.3.	Materiile studiate la Școala de cântăreți din Caransebeș.....	72
2.4.4.	Profesorii Școlii de cântăreți bisericești din Caransebeș.....	73
2.4.5.	Elevi hunedoreni la Școala medie de cântăreți bisericești din Caransebeș.....	76
2.5.	Alte școli de cântăreți din zonă.....	78
2.5.1.	Școala de cântăreți bisericești din Oradea.....	78
2.5.2.	Școala de cântăreți bisericești din Arad	79
3.	<i>MUZICA CORALĂ ÎN BISERICA ORTODOXĂ DIN SPAȚIUL HUNEDOREAN</i> ...84	
3.1.	Contextul istoric al apariției cântării corale bisericești în România	84
3.2.	Primele formații corale religioase din județul Hunedoara	87
3.3.	Corurile bisericești din localitățile urbane hunedorene	88
3.3.1.	Corala Catedralei Episcopale „Sfântul Ierarh Nicolae” din Deva	88
3.3.1.1.	Scurt istoric al bisericii	88
3.3.1.2.	Slujitorii altarului.....	89

3.3.1.3. Înființarea ansamblului coral al Catedralei	91
3.3.1.4. Dirijorii	91
3.3.1.4.1. Ioan Ignaton, jumătate de viață în slujba neamului	92
3.3.1.4.2. Continuatori ai tradiției corale la pupitrul coralei.....	95
3.3.1.5. Repertoriul corului.....	98
3.3.1.6. Membrii Coralei „Sf. Nicolae” din Deva.....	100
3.3.1.7. Corala „Sfântul Nicolae” a Catedralei Episcopale din Deva în prezent....	102
3.3.1.8. Analiza muzicală a unor partituri compuse și aranjate de dirijorii Coralei Catedralei Episcopale din Deva.....	104
3.3.2. Corala parohiei „Bunavestire” din Deva	110
3.3.2.1. Istoricul bisericii	110
3.3.2.2. Înființarea coralei.....	110
3.3.2.3. Dirijorii	110
3.3.2.4. Concerte și recitaluri.....	111
3.3.2.5. Premii.....	112
3.3.2.6. Înregistrări.....	113
3.3.2.7. Repertoriul coralei	113
3.3.2.8. Analiza muzicală a unor partituri ale coralei	115
3.3.3. Corul „Doina” de la Catedrala „Sfinții Împărați Constantin și Elena” din municipiul Hunedoara	119
3.3.3.1. Mișcarea corală la Hunedoara.....	119
3.3.3.2. Dirijori ai corului „Doina”	120
3.3.3.3. Repertoriul corului „Doina”.....	122
3.3.3.4. Analiza muzicală a unor partituri din cadrul Sfintei Liturghii compuse de dirijorul Marin Dârvă.....	123
3.3.4. Asociația corală din Brad.....	125
3.3.4.1. Contextul istoric al înființării unei asociații corale la Brad	125
3.3.4.2. Dirijorul Gheorghe Pârvu	126

3.3.4.3. Membrii corului	128
3.3.4.4. Crâmpoie din activitatea corală.....	128
3.3.5. Corul „Sfântul Nicolae” de la Petroșani	135
3.3.5.1. Înființarea unui cor bisericesc la Petroșani	135
3.3.5.2. Dirijorii corului „Sfântul Nicolae” din Petroșani	136
3.3.5.3. Membrii corului	137
3.3.6. Corul de la Simeria	138
3.3.6.1. Înființarea corului	138
3.3.6.2. Membrii corului	139
3.3.6.3. Repertoriul	140
3.4. Corurile bisericești din localitățile rurale hunedorene	141
3.4.1. Corul din parohia Dobra.....	141
3.4.1.1. Contextul istoric al înființării corului din Dobra.....	141
3.4.1.2. Iosif Morariu, întemeietorul corului.....	142
3.4.1.3. Primii coriști dobreni.....	143
3.4.1.4. Repertoriu religios al corului	143
3.4.1.5. Dirijorii corului de la Dobra.....	145
3.4.1.6. Corul dobrean în epoca socialistă	152
3.4.1.7. Instruirea muzicală	154
3.4.1.8. Repertoriul laic.....	155
3.4.1.9. Membrii corului	156
3.4.1.10. Activitatea corală în deplasări	157
3.4.2. Corul din parohia Câmpuri Surduc	158
3.4.2.1. Istoricul parohiei Câmpuri Surduc	158
3.4.2.2. Slujitorii altarului	159
3.4.2.3. Preotul Ioan Budoiu	160
3.4.2.4. Reuniunea de muzică și cântări din Câmpuri Surduc	161

3.4.2.5.	Repertoriul.....	164
3.4.2.6.	Membrii.....	165
3.4.3.	Corul din parohia Geoagiu Suseni	165
3.4.3.1.	Înființarea corului.....	165
3.4.3.2.	Membrii.....	166
3.4.3.3.	Activitatea corală și repertoriul abordat.....	166
3.4.4.	Corul din Parohia Turdaș.....	167
3.4.5.	Corul din Parohia Cerbia.....	167
3.4.6.	Corul din Parohia Zam	168
3.5.	Activitatea muzicală religioasă de astăzi în Episcopia Devei și Hunedoarei	169
3.5.1.	Grupul vocal „Anastasis” din Orăștie	172
3.5.2.	Corul „Bâlea Boar” de la Brad.....	173
3.5.3.	Corul „Anastasis” din Deva	175
3.5.4.	Corul „Vosglas” din Deva	176
3.5.5.	Corala „Sargeția” din Deva	177
3.5.6.	Corala „Sacerdotes” a Episcopiei Devei și Hunedoarei.....	179
3.5.6.1.	Scurt istoric	179
3.5.6.2.	Membrii Coralei „Sacerdotes”	180
3.5.6.3.	Concerte și activități artistice	181
3.5.6.4.	Înregistrări audio ale Coralei.....	183
3.5.6.5.	Repertoriul.....	184
3.5.6.6.	Analiza armonică a unor piese corale aranjate și armonizate pentru corala „Sacerdotes”	186
	<i>CONCLUZII</i>	<i>189</i>
	<i>BIBLIOGRAFIE</i>	<i>196</i>

Cuvinte cheie: muzică, cântec, cor, dirijor, conducător, partituri, muzică bisericească, cântăreți bisericești, coruri, repertoriu coral, Episcopia Devei și Hunedoarei, Transilvania, arhive, biserică, preot, episcop

INTRODUCERE

Motivația alegerii temei de cercetare

Motivația care a stat la baza cercetării de față se leagă de îndemnul pe care părintele profesor Nicu Moldoveanu, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București, îl adresa ucenicilor săi în vederea realizării unor cercetări prin care să se cunoască mai în amănunt istoria muzicii bisericești la poporul român. Așa au apărut o serie de monografii despre protopsalți ori compozitori, despre istoria învățământului muzical bisericesc, analizarea creației muzicale bisericești de factură monodică sau polifonică, despre manuscrise și tipărituri „de pe întreg cuprinsul țării, pe provincii, pe eparhii, pe zone geografice mai puțin cercetate, așa încât la un moment dat să putem înjgheba o istorie cât mai completă în acest domeniu”¹.

Cu acest gând am pornit și noi cercetarea de față, cu titlul *Cultura muzicală bisericească în Episcopia Devei și Hunedoarei*, având îndrumarea părintelui profesor Domin Adam, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia – ucenic al părintelui profesor Nicu Moldoveanu de la București, prin care urmărim să descifrăm fenomenul muzical religios în Biserica Ortodoxă din spațiul hunedorean. Deși s-a scris despre cultura muzicală bisericească din Transilvania, nu s-a editat până acum o lucrare care să se aplece strict pe realitățile și caracteristicile muzicii bisericești din județul Hunedoara.

Activitatea muzicală bisericească nu poate să lipsească din viața liturgică a Bisericii, deoarece muzica ocupă un loc central în ritualul cultic. După cum se poate lesne înțelege, Biserica Ortodoxă din arealul hunedorean, în grija pentru buna desfășurare a serviciului religios, căuta ca fiecare comunitate să aibă propriul lăcaș de cult în care preotul ajutat de cantor, ori de cântărețul bisericesc să își poată organiza slujirea după rânduială. În localitățile mai bine închegate, preotul se îngrijea de înfrumusețarea slujbelor instruind coruri bisericești pe una sau mai multe voci ce deserveau întâi de toate Sfânta Liturghie. În alte localități, cântarea bisericească se transmitea din generație în generație deprinsă de cei mai tineri direct în strana bisericii, ceea ce îi conferă o originalitate aparte și o diversitate identitară.

Până prin secolele XVIII-XIX cântarea bisericească din Transilvania nu a beneficiat de un învățământ organizat. Pregătirea cântăreților bisericești se făcea în mare parte în biserici și

¹ Nicu MOLDOVEANU, *Prefață* la Domin ADAM, *Cultura muzicală bisericească în Eparhia Alba Iuliei*, Editura „Aeternitas”, Alba Iulia, 2003, p. 9.

pe lângă mănăstirile ce „*au servit poporului ca școală unde se învăța scrisul, cititul, cântarea și slujbele bisericii*”².

Prin frecventarea școlilor teologice și a școlilor de cântăreți bisericești de pe teritoriul transilvănean, tinerii hunedoreni au deprins temeinic pe lângă cunoștințele teologice și tainele muzicii bisericești înfrumusețând slujbele prin executarea unei cântări cât mai fidele. Totodată ei au reușit să formeze și să conducă coruri bisericești în parohiile hunedorene, contribuind la conturarea unei culturi muzicale bisericești specifice acestei părți de țară.

Prin această temă de cercetare încercăm să descifrăm tainele culturii muzicii bisericești din arealul hunedorean și să păstrăm vie memoria celor care au contribuit la formarea și înflorirea acesteia, propunând noi orizonturi în cercetarea disciplinei.

Importanța și actualitatea temei de cercetare

Cercetarea noastră are o importanță deosebită în contextul social-cultural bisericesc actual, deoarece încearcă să reconcilieze și să recupereze trecutul pentru a-l valorifica în vederea conștientizării și a transmiterii lui către generațiile viitoare. Ca parte integrantă a trecutului, muzica bisericească a înlesnit formarea și educarea poporului în spiritul valorilor creștine și a adevărilor de credință oferind, într-un mod accesibil, învățătura moral-religioasă a Bisericii.

Frumusețea și diversitatea muzicii bisericești hunedorene constă tocmai în libertatea interpretării și în transpunerea convingerilor religioase ce impun un anumit caracter identitar. În condițiile în care influența muzicii bizantine aproape că lipsește în acest teritoriu, din pricina vicisitudinilor istoriei, caracterul acesta se manifestă în majoritatea județelor din Transilvania, până la apariția primelor centre mănăstirești. Abia aici se vor instrui primii cântăreți ce vor învăța într-un mod unitar cântarea.

Cercetând și documentându-ne despre contextul în care s-a manifestat muzica bisericească în județul Hunedoara, dorim să ne aducem și noi contribuția la întregirea istoriei muzicii bisericești și la unificarea studiilor acestui domeniu. Acest demers este cu atât mai necesar cu cât chiar și într-un teritoriu restrâns precum cel al județului Hunedoara, s-au arătat mai multe tendințe și influențe în funcție de jurisdicția canonică teritorială și de relaționarea cu celelalte zone istorico-geografice. Cunoașterea acestor tendințe poate constitui un punct de plecare pentru identificarea modalităților de îmbunătățire a situației muzicii bisericești actuale.

Astăzi, mai mult ca oricând, Biserica trebuie să își definească unele strategii de ameliorare a cântării de strană și a cântării bisericești în general, inclusiv cântarea corală, care

² Ștefan METEȘ, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, p. 107, *apud* Domin ADAM, *op.cit.*, p. 23.

ar trebui să fie accesibilă mai multor membri și încurajând acest tip de catehizare, cu ajutorul muzicii. În acest sens este salutară inițiativa Facultăților de Teologie de a înființa secții de muzică bisericească în vederea formării de specialiști care să revigoreze și să antreneze comunitățile religioase.

Logica temei de cercetare în iconomia disciplinei Muzică bisericească și ritual

Tema noastră se încadrează în iconomia disciplinei *Muzică bisericească și ritual* întrucât tratează din perspectivă diacronică fenomenul muzical în Biserica Ortodoxă din arealul hunedorean. În plus, cultura muzicală bisericească din această regiune rămâne o realitate puțin analizată și studiată, însă suficient de motivantă și de surprinzătoare.

Din perspectiva cercetătorului în Muzică bisericească cunoașterea fenomenului este o condiție sine-qua-non în interpretarea și utilizarea noțiunilor istorico-muzicale.

Documentarea și evidențierea personalităților și a evenimentelor muzicale bisericești în acest teritoriu justifică ideea că mai cu seamă în Biserică s-a inițiat, întreținut și dezvoltat cultura și spiritualitatea românească.

Obiectivele științifice asumate în cadrul cercetării

Obiectivul general al cercetării de față este *realizarea unei monografii cu privire la cultura muzicală bisericească în Episcopia Devei și Hunedoarei, ca sursă de cunoaștere a evoluției cântării bisericești pe teritoriul hunedorean, precum și ca sursă de strategii în vederea dobândirii unui repertoriu muzical religios adaptat profilului comunităților parohiale hunedorene de astăzi.*

Obiectivele specifice ale cercetării de față sunt:

Cunoașterea vieții muzicale bisericești a românilor ortodocși din județul Hunedoara, pe baza surselor directe și indirecte: note pe diferite cărți de cult, partituri, caiete de note muzicale, caiete cu partituri transcrise de dirijori, monografii și istoriografii ale parohiilor, mărturii ale celor ce au cunoscut fenomenul muzical religios, dosare aflate în arhivele naționale, arhive eparhiale și ale parohiilor în care au activat cântăreți bisericești cu diplomă, dar și coruri cu un profil de muzică religioasă.

Înțelegerea modelului organizării stranei și a repertoriului coral folosit în parohiile hunedorene și a ancorării acestuia în viața cultural bisericească de astăzi.

Promovarea unui model de muzică religioasă în viața culturală a Bisericii Ortodoxe hunedorene, inspirat de repertoriul de strană și cel coral.

Sintetizarea unor principii și strategii pastorale inspirate din activitatea publică a corurilor religioase hunedorene, eficiente în catehizarea comunităților parohiale și eparhiale ale Bisericii Ortodoxe Române astăzi.

Stadiul actual al cercetării

Până în prezent, bibliografia scrisă pe tema culturii muzicale bisericești în Episcopia Devei și Hunedoarei este relativ redusă fiind alcătuită din scurte monografii și texte aniversare. Acesta este un motiv în plus de a contribui cu o nouă lucrare, mai amplă în acest sens. Între volumele publicate până în prezent referitoare la muzica corală bisericească amintim cartea profesorului Ion Iliescu, *Corul de la Orăștie*, publicată în 1968, apoi *Corala Catedralei „Sfântul Nicolae” Deva*, apărută la Timișoara în anul 2005, dar și teza de doctorat *Activitatea corală bisericească în contextul vieții culturale din Orăștie*, a pr. dr. Ioan-Marius Popa, publicată la Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, în anul 2018.

În afara volumelor amintite au mai apărut și o serie de studii și articole, care prezintă momente sau episoade din viața muzical-bisericească a hunedorenilor ortodocși: *Viața muzicală în Câmpuri Surduc, Noi începuturi corale la Brad* ș.a. De asemenea, subiectul mai poate fi întâlnit tangențial și în alte lucrări care urmăresc evidențierea vieții culturale și spirituale ale ortodocșilor hunedoreni.

Metodologia cercetării

Cercetarea de față constă în *studierea aprofundată a izvoarelor* care oferă informații cu privire la viața și activitatea muzicală bisericească în eparhia hunedoreană. Sub atenta îndrumare a părintelui profesor Domin Adam, respectând criteriile științifice în vederea scrierii tezei de doctorat, am ales să întocmim o bibliografie care să corespundă planului de idei stabilit. Având în față o cercetare de tip monografic, a fost necesară o muncă de cercetare a materialului studiat, bazată pe metodologia adecvată demersului științific.

Această categorie de surse informaționale cuprinde: discuții, înregistrări, cărți, reviste, studii, articole, caiete cu partituri, știmate, resurse internet. Întâi, faza de documentare a fost focalizată pe acest tip de acces nemijlocit la izvoare. Cea mai valoroasă contribuție au adus-o cărțile de strană și de cult, partiturile, caietele cu știmate ale dirijorilor, cuprinzând felurite însemnări, de unde am putut afla contribuția la formarea și îmbogățirea repertoriului muzical bisericesc. Discuțiile și mărturiile primite prin bunăvoința preoților parohi, a cântăreților bisericești, a dirijorilor și a unor coriști, privitoare la aspectele practice ale activității muzicale din Biserica Ortodoxă a județului Hunedoara, au dus la realizarea unei imagini de ansamblu a

cântării de strană și a celei corale formând un vast și expresiv repertoriu ce poate răspunde și astăzi nevoilor pastoral-liturgice ale Bisericii.

Consultarea lucrărilor de istorie - monografii, atât din perspectivă laică, cât și profană, permite contextualizarea vieții culturale bisericești hunedorene și încadrarea muzicii religioase de aici sub o anumită structură ce conduce la înțelegerea efectelor asupra vieții poporului și a Bisericii.

O altă direcție de cercetare a constat în *consultarea diferitelor lucrări de muzică religioasă – teze de doctorat* – cu precădere din Banat și Transilvania. Consultarea acestor lucrări permite identificarea modului și a măsurii în care muzica bisericească a putut fi aplicată în situații concrete și care a fost impactul ei în viața comunității. Totodată, pot fi identificate unele lucrări inedite - compoziții și prelucrări ale dirijoriilor și profesorilor conducători de coruri, care pot aduce o contribuție semnificativă în cadrul disciplinei Muzică religioasă și ritual.

Totodată am folosit tehnica redactării digitale a partiturilor corale aflate în arhiva corurilor sau a parohiilor hunedorene, pentru a ne familiariza și a ne crea o imagine sonoră despre viziunea armonică și abordarea polifonică a pieselor muzicale. Unele cântări corale ce am considerat că merită o atenție deosebită au fost analizate din punct de vedere muzical și armonic pentru a descifra complexitatea și dificultatea interpretării repertoriului abordat de corurile hunedorene.

Desigur, în demersul nostru științific, încercăm să realizăm o analiză interdisciplinară, folosind mai multe metode de cercetare:

- metoda istorică, în vederea abordării cronologice a formării unor generații de cântăreți de strană cu diplomă și apariției ansamblurilor corale în cadrul bisericilor ortodoxe hunedorene;
- metoda comparativă, pentru o mai bună înțelegere a necesității de culturalizare și îmbogățire spirituală prin abordarea unei uniformizări a cântării religioase modale și polifonice;

Limitele cercetării

Limitele acestei lucrări, se referă în primul rând, la cele geografice, întrucât am avut în vedere studierea evoluției muzicii bisericești, în arealul hunedorean. Deși au fost realizate câteva incursiuni în zonele limitrofe, pentru a se realiza conexiuni și pentru a suplimenta anumite date ce lipseau în cercetarea fenomenului nostru, acestea nu sunt reprezentative, rămânând la stadiul de informații suplimentare.

Din punct de vedere documentar am întâmpinat dificultăți referitoare la lipsa documentelor care să ateste anumite tendințe și realități ale cântării de strană din vechime, anterioare secolului al XIX-lea. Lipsa acestora se datorează vicisitudinilor vremii și condițiilor neprielnice. Cu toate acestea, cercetarea noastră se dorește a fi un pas înainte în istoriografia muzicii religioase din această parte de țară. Din aceste considerente menționăm că abordarea noastră se referă cu precădere la sec. XIX și sec. XX.

Structura tezei

Lucrarea este structurată în 3 capitole mari, precedate de Introducere:

Capitolul 1: Considerații generale despre județul Hunedoara. Capitolul întâi al lucrării de față introduce cititorul într-o scurtă incursiune geografică și istorică a spațiului hunedorean, prin evidențierea celor cinci regiuni etnografice ale județului, a bogăției resurselor naturale și a diversității particularităților etnoculturale.

Din punct de vedere istoric, am realizat o scurtă trecere în revistă a principalelor evenimente prin care au trecut și hunedorenii din partea de sud-vest a Transilvaniei, de-a lungul vicisitudinilor vremii. Nu am omis să subliniem dorința de emancipare și lupta pentru libertate a hunedorenilor ca parte integrantă a românilor transilvăneni, supuși veacuri la rând sub autoritatea străină. Pentru a sublinia și legătura statornică față de glia strămoșească, am analizat toponimele principalelor așezări urbane, ce demonstrează originea și întâietatea populației băștinașe de aici.

Am considerat necesar să prezentăm în acest capitol și câteva aspecte legate de viața religioasă a românilor hunedoreni. Am amintit principalele monumente religioase hunedorene, care s-au dovedit a fi adevărate oaze ale spiritualității românești. De asemenea, am prezentat o imagine a pregătirii și formării clerului hunedorean, dar și legătura strânsă dintre Biserică și Școală – ca spațiu de formare și educare a poporului. Importante în demersul nostru le-am considerat și însemnările de pe vechile cărți și manuscrise aflate în patrimoniul religios al județului Hunedoara, ca mărturie că și aici Biserica Ortodoxă a vegheat la culturalizarea și spiritualizarea vieții locuitorilor acestor ținuturi.

Capitolul 2 intitulat: **Cântarea de strană în eparhia hunedoreană** prezintă cadrul istoric al evoluției muzicii bisericești din Transilvania, deci și din arealul hunedorean, urmărind firul istoric al cântării religioase din Biserica Ortodoxă transilvăneană. Principalele instruiri ale viitorilor cantori sau cântăreți bisericești din secolele XVI-XVIII se făceau pe lângă mănăstirile sau centrele eparhiale, unde se învăța scrisul, cititul și cântarea bisericească. Astfel de centre educaționale au fost în școlile mănăstirilor de la Prislop, Plosca, Crișan, Răchitova, Vaidei etc. din spațiul hunedorean. Totuși, școala de la Prislop rămâne instituția de referință în plan

educațional cultural unde dobândeau cunoștințe temeinice atât călugării cât și tinerii hunedoreni.

Spre sfârșitul secolului XIX și începutul celui următor se resimte nevoia instruirii unei noi generații de cântăreți de strană în Transilvania. În lipsa unor școli de specialitate, cântarea bisericească de strană de factură bizantină din Transilvania, se diluase sub influența mai multor factori și ajunsese să fie interpretată într-un mod deplorabil. Așa vor lua ființă cursuri și școlii de cântăreți bisericești pentru viitorii slujitori ai stranelor bisericii transilvănene. De remarcant este în acest sens inițiativa unor protopopi hunedoreni de a organiza pe lângă centrele protoierești cursuri de cântări bisericești, în care să fie inițiați viitorii cantori locali.

În perioada interbelică, prin înființarea Școlii de cântăreți bisericești de la Sibiu va fi pregătită o nouă pleiadă de cantori cu diplomă, pentru stranele ardelene, ce au învățat cântarea după sistemul „Cunțan”. Impresionant este numărul de absolvenți hunedoreni ai aceste școli de profil, de la Sibiu. Dintr-un total de peste 270 de absolvenți din întreaga Mitropolie a Ardealului, peste 60 au fost din județul Hunedoara.

După al doilea Război Mondial și desființarea școlii de la Sibiu, tinerii hunedoreni, dornici să slujească strana bisericii, își vor îndrepta pașii spre Școala de cântăreți bisericești din Caransebeș, unde vor deprinde sistemul „bănățean” al cântării de strană. Tot aici am considerat să prezentăm câteva medalioane ale acestor cantori bisericești ce au dobândit prin pregătirea lor recunoașterea calității de „cântăreț bisericesc cu diplomă”.

În ultimul capitol intitulat: **Muzica corală în Biserica Ortodoxă din spațiul hunedorean**, am identificat mișcarea corală bisericească din județul Hunedoara. Am structurat acest capitol în trei părți. Întâi am inventariat premisele istorice și culturale ale înființării primelor coruri bisericești în localitățile urbane. Am prezentat istoricul înființării corurilor, inițiatorii și dirijorii corurilor, membrii, repertoriul abordat și așa-zisul palmares, unde a fost cazul. În partea a doua a acestui capitol, sub aceeași structură am prezentat corurile bisericești din localitățile rurale hunedorene. În partea finală a capitolului am tratat activitatea muzicală corală în Episcopia Devei și Hunedoarei, unde am prezentat corurile care desfășoară o bogată activitate până astăzi. Tot aici am abordat din punct de vedere tehnic câteva analize muzical-armonice pentru piesele corale reprezentative din repertoriul corurilor.

În finalul lucrării am adăugat **Concluziile** care sintetizează bogata activitate muzicală religioasă pe teritoriul actualei Episcopii a Devei și Hunedoarei. De asemenea am completat lucrarea cu **Anexe** alcătuite din documentele cercetate, la care am adăugat **Bibliografia** de care ne-am ajutat în demersul cercetării noastre și care poate va deschide noi perspective de lucru pentru cei interesați.

BIBLIOGRAFIE

A. IZVOARE

SURSE

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.
2. *Constituția României 1991*, Partea întâi, numărul 233 din 21 noiembrie 1991
3. *Catalogul clasei pe anul 1949*, de la Școala de cântăreți bisericești în Sibiu, document păstrat în format copie, în AMA, fond Școala de cântăreți bisericești.
4. *Lista absolvenților Școlii de cântăreți bisericești din Sibiu* care și-au ridicat actele personale cu semnătura de primire, document păstrat în format copie, în AMA, fond Școala de cântăreți bisericești.
5. *Matricole și situații școlare ale elevilor Școlii de cântăreți bisericești din Caransebeș.*
6. *Plan analitic pentru Cântare bisericească*, cursul 1 și 2, document păstrat în format copie, în AMA, fond Școala de cântăreți bisericești.
7. *Plan analitic pentru corul bărbătesc al școlii de cântăreți bisericești din Sibiu* cursul 1 și 2, document păstrat în format copie, în AMA, fond Școala de cântăreți bisericești.
8. *Plan analitic pentru muzica vocală, cursul 1 și 2, școala de cântăreți bisericești din Sibiu*, document păstrat în format copie, în AMA, fond Școala de cântăreți bisericești.
9. *Registrul pentru înscrierea elevilor pe anul 1950, Școala de cântăreți bisericești din Caransebeș.*
10. *Regulamentul de funcționare al Școlii eparhiale de cântăreți bisericești din Caransebeș.*
11. *Regulamentul de organizare a instituțiilor de învățământ pentru pregătirea personalului cultului Bisericii Ortodoxe Române, partea I-a, Școlile de cântăreți bisericești.*

ARHIVE INSTITUȚIONALE

- ***, Arhiva Mitropoliei Ardealului.
- ***, Arhiva Parohiei Ortodoxe Brad, din Protopopiatul Brad.
- ***, Arhiva Parohiei Ortodoxe Câmpuri Surduc, din Protopopiatul Deva
- ***, Arhiva Parohiei Ortodoxe Deva 1, din Protopopiatul Deva.
- ***, Arhiva Parohiei Ortodoxe Deva 2, din Protopopiatul Deva.
- ***, Arhiva Parohiei Ortodoxe Dobra, din Protopopiatul Deva.
- ***, Arhiva Parohiei Ortodoxe Petroșani 1, din Protopopiatul Petroșani.

- ***, Arhiva Parohiei Ortodoxe Simeria 1, din Protopopiatul Orăștie.
- ***, Arhiva Parohiei Ortodoxe Turdaș, din Protopopiatul Orăștie.
- ***, Arhiva Parohiei Ortodoxe Zam, din Protopopiatul Deva.
- ***, Arhivele Naționale – Caraș-Severin, Fondul nr. 795, nr. inv. 1087 referitor la „Școala de Cântăreți Bisericești din Caransebeș” 1931-1936-1973.
- ***, Arhivele Statului - Deva, fond Protopopiatul Hunedoara, anul 1904.
- ***, Arhivele Statului – Deva, Fondul *Victor Isac*.
- ***, *Plan analitic, Cântare bisericească*, document păstrat în AMA, dosar/1949, propunea un număr de 4 ore pe săptămână pentru învățarea cântărilor liturgice.
- ***, Registrul de Procese Verbale al Asociației corale Brad.
- ***, Registrul de diplome pentru absolvenții școlii de cântăreți bisericești din Sibiu, document păstrat în AMA, fond Școala de cântăreți bisericești

ARHIVE PERSONALE

1. Arhiva BALEA, Daniel, dirijorul Coralei mixte a Catedralei Eparhiale „Sfântul Ierarh Nicolae” și „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” din Deva.
2. Arhiva BALEA, Daniel, dirijorul Coralei preoțești „Sacerdotes” Deva.
3. Arhiva BERCEA, Gheorghe, Deva.
4. Arhiva DÂRVĂ, Marin, Hunedoara.
5. Arhiva LAZĂR, Ion, *Vocea umană*, Cluj-Napoca, manuscris păstrat în arhiva personală Balea Daniel.
6. Arhiva ONȚANU-CRĂCIUN, Gelu și Mariana, Deva.
7. Arhiva POPA, Dumitru, *Caiet de lucru - Liturgia Sfântului Ioan Gură de aur pentru corb bărbătesc după mai mulți autori*.
8. Arhiva SIMEON, Maria, fost dirijor al corului „Bâlea Boar” Brad.
9. Arhiva OLTEAN, Florin, dirijorul grupului „Osana” din Geoagiu.

DICȚIONARE, ENCICLOPEDII, MANUALE

1. ***, *Dicționar de mari muzicieni*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2010.
2. ***, *Dicționar de muzică bisericească*, Editura Basilica, 2013.
3. ***, *Dicționar de termeni muzicali*, Editura Enciclopedică, București, 2008.
4. ***, *Dicționar enciclopedic*, Editura Enciclopedică, 1993-2003.
5. ***, *Dicționar universal de muzică*, Editura Litera internațional.
6. ADAM, Domin, *Dicționar de termeni de muzică bisericească*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2021

7. *Dicționarul explicativ ale limbii române (DEX)*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
8. PĂCURARIU, Mircea, *Dicționarul Teologilor Români*, ediția a III-a, revizuită și adăugită, Sibiu, Editura Andreiana, 2014..
9. SUCIU, Coriolan, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, Volumul I (A-N), București, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, 1967, p.28-29.
10. NIKOLACOPOULOS, Constantin, *Etnografie ortodoxă la început și astăzi - dicționar de termeni liturgici și imografici*, Editura Basilica, București, 2015.

TEZE DE LICENȚĂ ȘI DE DOCTORAT NEPUBLICATE

1. BALEA, Nicolae-Daniel, *Cinstirea Maicii Domnului în cultul Bisericii Ortodoxe prin cântările și imnele religioase*, lucrare de disertație prezentată în cadrul Facultății de Teologie ortodoxă, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, 2017, manuscris.
2. BALEA, Nicolae-Daniel, *Elemente de mariologologie în Axoanele praznicare, studiu și exemplificare la Dimitrie Cunțanu*, lucrare de licență prezentată în cadrul Facultății Teoretice la Academia de Muzică „Gheorghe Dima” din Cluj-Napoca, 2010, manuscris.
3. FARCĂU, Remus, *Parohia Ortodoxă Zam, județul Hunedoara*, lucrare de grad I, Sibiu 2018.
4. MĂDĂLUȚĂ, CĂLIN, *Activitatea muzicală și religioasă din parohia Zam*, teză de licență susținută la Catedra de Muzică bisericească, din cadrul Facultății de Teologie ortodoxă a Universității „Aurel Vlaicu”, 2001, manuscris.
5. SGARONCEA, Claudiu, Nicolae, *Activitatea muzicală și religioasă din Parohia Orăștie I*, teză de licență susținută la Catedra de Muzică bisericească, din cadrul Facultății de Teologie ortodoxă a Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2003, manuscris.

B. LITERATURA SECUNDARĂ

MONOGRAFII

1. ***, *Corul Doina la 100 de ani*, Hunedoara, 2005.
2. ***, *Familia română*, Festivalul Coral internațional „Liviu Borlan” 2015, an 16, nr. 1-2.
3. ***, *Istoricul Reuniunii de cântări din Dobra*, manuscris aflat în Arhiva Parohiei Ortodoxe Dobra, Protopopiatul Deva.
4. ***, *Monografia comunei Câmpuri Surduc*, format manuscris păstrat în Arhiva Parohiei Câmpuri Surduc.
5. *Deva*, monografie - vol. 1, Editura Emia, Deva, 2016

6. *Deva*, monografie - vol. 2, Editura Emia, Deva, 2016
7. *Județul Hunedoara*, monografie - vol. 1, Editura Emia, Deva, 2012
8. *Județul Hunedoara*, monografie - vol. 2, Editura Emia, Deva, 2012
9. *Județul Hunedoara*, monografie - vol. 3, Editura Emia, Deva, 2012
10. *Județul Hunedoara*, monografie - vol. 4, Editura Emia, Deva, 2014
11. *Județul Hunedoara*, monografie - vol. 5, Editura Emia, Deva, 2015
12. *Lunca*, repere monografice, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2016.
13. ***, *La fântâna la izvor - Monografia etnofolclorică a comunei Ribîța*.
14. ***, *Calendarul „Bunului creștin”*, Tiparul tipografiei Arhidiecezane Sibiu, 1949.
15. BRAN, Atanasie, *Monografie jud. Hunedoara*.
16. DOBREI, Florin, CEREAN, Angela, *Bobâlna (județul Hunedoara): repere monografice*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016.
17. DOBREI, Florin, *Istoria Bisericii Ortodoxe hunedorene, în Județul Hunedoara-monografie*, vol. III, Casa de Editură Emia, Deva, 2012.
18. DOBREI, Florin, *Parohia Ortodoxă Română Bobâlna – istorie și actualitate*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2016.
19. DOBREI, Florin, – *Istorie și actualitate*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2014.
20. *Documente privind istoria României*, seria C, Transilvania, vol. II (1251-1300), *apud*, Vasile IONAȘ, în *Județul Hunedoara-monografie*, vol. II, Editura Emia, Editura Timpul, Deva, 2012, p.202
21. ILIESCU, Ion, *Corul de la Orăștie*, Comitetul de cultură și artă a județului Hunedoara, 1968.
22. LAZĂR, Ioachim, DOBREI Gheorghe Laurențiu, DOBREI Laura Magdalena, *Comuna Brănișca* monografie, Editura Emia, Deva, 2007.
23. LAZĂR, Ioachim, *Învățămintul hunedorean de la începuturi până la unirea din 1918*, în *Județul Hunedoara-monografie*, vol. II, Editura Emia, Deva, 2012, p. 281.
24. PĂCURARIU, Mircea, *Mănăstirea Prislop, monografie istorică*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013
25. STOIA, Nicolae, STOIA-LEGRAND, Mirela, *Orimindea, repere monografice*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2016.
26. TOMONI, Dumitru, CĂLIMAN, Ion, *Monografia Făgetului*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2017.

CULEGERI, ANTOLOGII MUZICALE ȘI LITERATURĂ DE SPECIALITATE

1. ***, *1484 colinde cu text și melodie*, Editura Media Musica a Academiei de Muzică „Gheorghe Dima” Cluj-Napoca, 1999.
2. ***, *Album de muzică corală religioasă*, Editura Muzicală, 2001.
3. ***, *Carte de Cântări bisericești*, ediție îngrijită de Nicolae Belean.
4. ***, *Catavasier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2014.
5. ***, *Cântări la cununie, cântări funebre pe trei voce egale*, Brie Ioan, Cluj Napoca, 1979.
6. ***, *Cântările Sfintei Liturghii colinde și alte cântări bisericești*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.
7. ***, *Deschide ușa creștine*, colinde românești, Editura ASTRO, București, 2015.
8. ***, *Lăudați pre Domnul - antologie corală*, Festivalul de muzică religioasă „Buna Vestire” Fundul Moldovei, Suceava, Editura Artes, Iași, 2010.
9. ***, *Liturghier psaltic*, arhiva personală Arhimandrit Andrei Coroian.
10. ***, *Noul ideomelar ce cuprinde cântările din slujba Vecerniei și a Utreniei de la Praznicele împărătești de la Sfinții cu Polieleu din Perioada Octoiului*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007.
11. ***, *Repertoriul de muzică bisericească „Iubi-te-voi Doamne” - culegere de cântări corale*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă.
12. ***, *Romanțe și cântece de lume*, Editura Magic print, Onești, 2011.
13. ***, *Să cântăm Domnului*, carte de cântări a Oastei Domnului, ediția a VIII-a, revizuită, Editura Oastei Domnului, Sibiu, 2005.
14. ***, *Sfântul Vasile Cel Mare - închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.
15. ***, *Teoria și practica muzicii bisericești*, Iași, 2005.
16. ADAM, Domin, *Antologie muzicală de străină*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2007.
17. ADAM, Domin, *Culegere de pricesne și colinde - cu un studiu introductiv*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2011.
18. ADAM, Domin, *Cultura muzicală bisericească din Eparhia de Alba Iulia*, Editura „Aeternitas”, Alba Iulia, 2003.
19. ADAM, Domin, *Repertoriu Coral Augustin Bena*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2012.
20. ALBU, Nicolae, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Tipografia „Lumina”, Blaj, 1944.
21. ARNOUD, Jules, *Solfegii*, Casa de editură Grafo Art, București, 2008.

22. BARBU-BUCUR, Sebastian, *Cultura muzicală pe de tradiție bizantină pe teritoriul României*, Editura Muzicală, București, 1989.
23. BASA, Gabriel, Valeriu, *Facultatea de teologie ortodoxă Ilarion V Felea Arad - cronică peste timp și în actualitate*, Editura Astra Museum, Sibiu, 2016.
24. BASARAB, Maria, *Carte românească veche în muzeul din Deva*, Editura Acta Musei Devensis, Deva, 1998.
25. BASARAB, Maria, *Cuvinte mărturisitoare însemnări de pe cărți românești vechi din județul Hunedoara*, Editura Acta Musei Devensis, Deva, 2001.
26. BRIE, Ioan, *Cântările Sfintei Liturghii și alte cântări religioase pe trei voci egale după diferiți autori*, Cluj-Napoca, 1980.
27. BRIE, Ioan, *Culegere de coruri patriotice și populare pe trei voce egale*, Editura „Întreprinderea poligrafică Cluj”, Cluj-Napoca, 1975.
28. BUCESCU, Florin, SPĂTĂRELU Vasile, *Jertfa laudei - liturghia psaltică în glasul 3 și 7 prelucrare corală la două și trei voci*, Editura Trinitas, 2006.
29. BUTA, Eugen, Ioan, *Reglementări canonice privind cântarea liturgică în Biserica Ortodoxă Română*, Editura Andreiană, Sibiu, 2016.
30. BUTA, Mircea, *Glasurile psaltice de strană din vestul țării pe înțelesul tuturor* Tipografia „Publi-Știrea Expres” - ARAD, 2000.
31. CAVANAUC, Patrick, *Viața spirituală a marilor compozitori de muzică clasică*, Editura Doxologia, Iași, 2019.
32. CHELARU, Carmen, *Cui i-e frică de Istoria muzicii*, vol. 1, 2 și 3, Editura Artes, Iași 2007.
33. CINCI, Eugen, *Ecleziastic și folcloric în muzica de strană bănățeană*, Editura Universității Naționale de Muzică, București, 2009.
34. COBZARU, Petroniu, MARINESCU, Florin, SUCIU, Lucrețius, Ciprian, *Tipărituri românești în biblioteca Chilei „Sfântul Gheorghe”* Kapsalla, Sfântul Munte Athos, 2016.
35. CONSTANTINESCU, Grigore, BOGA, Irina, *O călătorie prin istoria muzicii*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2007.
36. CONSTANTINESCU, Grigore, *Splendorile operei dicționar de teatru liric*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2008.
37. CORALA CATEDRALEI ORTODOXE „SFÂNTUL NICOLAE” DEVA, *Liturghia psaltică pentru cor mixt*, de Nicolae Lungu, Deva, 2009
38. CORALA CATEDRALEI ORTODOXE „SFÂNTUL NICOLAE” DEVA, *Repertoriu de concerte și pricesne*, volumul 1, Deva, 2004.

39. CORALA CATEDRALEI ORTODOXE „SFÂNTUL NICOLAE” DEVA, *Slujba Parastasului*, Deva, 2009.
40. CUZMA, Dimitrie, TEODOROVICI, Ioan, DOBREANU, Gheorghe, *Cântări bisericești*, Editura Mitropoliei Banatului, 1980.
41. DÂRVĂ Marin, *Laudă suflute al meu pe Domnul - piese corale religioase*, Hunedoara, 2006.
42. DOBREI, Florin, *Bisericile Ortodoxe Hunedorene*, Editura „Eftimie Murgu”, Reșița, 2011.
43. DOBREI, Florin, *Dobra, județ Hunedoara, file de cronică bisericească*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2020.
44. DOBREI, Florin, *Istoria vieții bisericești a românilor hunedoreni*, Reșița, 2010.
45. DOBREI, Florin, *Slujire și mărturisire Episcopia Devei și a Hunedoarei la 10 ani de la înființare*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2019.
46. DORZ Traian, *Minune și taină – imine, colinde, cântece și plângere cu Maica Domnului*, Editura Oastea Domnului, Sibiu, 2013.
47. DRĂGOI, Sabin, *Colinde*, Editura Conservatorului de Muzică „Gheorghe Dima” din Cluj, 1967.
48. FIȚ Iosif, *Colinde... Colinde*, volumul II, Editura Cognitiv, Alba Iulia, 2022.
49. FIȚ Iosif, *Florilegiu coral liturgic*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2006.
50. GRĂJDIAN, Vasile, *Cântările Sfintei Liturghii pentru cor mixt din repertoriu Corului Catedralei Mitropolitane*, Sibiu, 1998.
51. HARALAMB, Clement, COCUZ, Florin Cezar, *Cântările Sfintei Liturghii - antologie psaltică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2016.
52. HURJOI, Constantin, *Protopsaltpsalți și dirijori de cor la Catedrala Patriarhală 1820-2020*, Editura Basilica, București, 2020.
53. IONAȘCU, Stelian, *Cultura corală bisericească la români - documente din arhiva Mitropoliei Ungrovlahiei 1876-1897*, Editura Basilica, București, 2019.
54. IORDAN, Iorgu, *Toponimie românească*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963.
55. JOMPAN, Dumitru, *Lungile cărări înspre Sargeția*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2021.
56. LAZĂR, Ion, *Harul muzicii – curs practic de inițiere muzicală progresivă*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2010.
57. LAZĂR, Ion, *Regele Solomon - Cântarea cântărilor, un ecou divin spre veșnicie*, Cluj-Napoca, 2018.

58. LUNGU, Nicolae, *Liturghia psaltică pentru cor mixt*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1957/2019.
59. LUȚESC, Daniela, *Monografia Țării Zarandului – locuri și monumente istorice*, Editura Emia, Deva, 2010, p.40.
60. MAIOR, Petru, *Istoria Bisericii românilor*, ed. a II-a, vol. I, București, 1945, p.229.
61. MARCU, Pavel, *Istoricul Seminarului Teologic Ortodox Liceal „Episcop Ioan Popasu” Caransebeș*, Editura Presa Universitară Clujeană, 2008.
62. MATEI, Zaharia, *Colinde populare românești - antologie pentru cor bărbătesc*, Editura Basilica, București, 2018.
63. MENUHIN, Yehudi, *Călătorie neterminată*, Editura Muzicală, București, 1980.
64. MERIȘESCU, Gheorghe, *Istoria muzicii universale*, vol. I, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1964.
65. METEȘ, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936.
66. MOLDOVEANU Nicu, *Prefață la Domin ADAM*, Cultura muzicală bisericească în Eparhia Alba Iuliei, Editura „Aeternitas”, Alba Iulia, 2003..
67. MOLDOVEANU, Nicu, *Antologie corală religioasă și laică pentru formațiile mixte*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.
68. MOLDOVEANU, Nicu, *Antologie de colinde pentru cor mixt*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
69. MOLDOVEANU, Nicu, *Cântări la sfintele taine și la ierurgie și alte cântări religioase*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002.
70. MOLDOVEANU, Nicu, *Cântările Sfintei Liturghii pe glasurile 1 și 7 pentru cor mixt*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2014.
71. MOLDOVEANU, Nicu, *Istoria muzicii bisericești la români*, Editura Basilica, București, 2010.
72. MOLDOVEANU, Nicu, *Profesorul dirijorul și compozitorul Nicolae Lungu*, Editura Basilica, București, 2013.
73. MOLDOVEANU, Nicu, *Repertoriu Coral*, ediția a treia revizuită și adăugată, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
74. MURĂRESCU, Simion, *Cântece pentru învățarea limbilor străine*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1979.
75. NECHITA, Costel, Mirel, *Armonii corale - cântări religioase*, Editura Artes, Iași, 2016.
76. PAHLEN, Kurt, *În lumea minunată a muzicii*, Editura Muzicală, București, 1968.
77. PANȚURU, Cosmin, *Viața bisericească a românilor din parohia ortodoxă Bejan-Mintia*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2010.

78. PASCU, George, BOȚOCAN, Melania, *Carte de istorie a muzicii*, vol. I-II, Editura Vasiliana, Iași, 2003.
79. PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a III-a, vol. I-III, Iași, 2004-2008.
80. PĂCURARIU, Mircea, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918*, Sibiu, 1986.
81. PĂRJA, Viorica, *Cântecul, oglinda sufletului*, Editura Maestro tip, Fersig, 2015.
82. POP, Ioan-Aurel, THOMAS NÄGLER, *Istoria Transilvaniei, vol. I*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003.
83. POPA, Marius-Ioan, *Bucuria cântului*, Editura Emma, Orăștie, 2010.
84. POPA, Marius-Ioan, *Culegere de colinde ale compozitorului Ioan Popa*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2015.
85. POPESCU, Zaharia, *Poeme corale*, Editura Muzicală, București, 2002.
86. POSLUȘNICU, Mihail, Gr., *Istoria Muzicei la români, de la Renaștere până în epoca de consolidare a culturii artistice*, Editura „Cartea Românească”, București, 1928.
87. PRUTEANU, Petru, *Liturghia ortodoxă, istorie și actualitate*, Editura Sophia, București, 2013.
88. ROMĂNU, Ion, VULPE, Damian, *Dirijorul de cor și cântul coral*, Tipografia Universității din Timișoara, 1971.
89. SCHONBERG, Harold C., *Viețile marilor compozitori* traducere de IONESCU Irina Anca, Editura Lider, București.
90. SEQUENS, Antoniu, *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur*, în Fa Major, compusă pentru cor mixt, Op.11, 1926.
91. SIMION, Maria, *Autobiografie și tratate pedagogice*, Editura Emabooks, Sebeș, 2017.
92. STANCIU, Vasile, *Anastasimatarul sau cântările vecerniei de sâmbătă seara și ale utreniei de duminică dimineață* - compuse și fixate pe notație liniară după melodiile celor opt glasuri bisericești notate de preotul Dimitrie Cunțanu, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2010.
93. STANCIU, Vasile, *Anastasimatarul transilvan*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2016.
94. STANCIU, Vasile, *Cântați Domnului tot pământul*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2017.
95. STANCIU, Vasile, *Cântările Sfintei Liturghii pentru cor mixt după diferiți autori*, antologie pentru corul Catedralei mitropolitane din Cluj, 2018.
96. STANCIU, Vasile, *Muzica bisericească corală din Transilvania*, volumul I, Editura Presa universitară Clujană, Cluj-Napoca, 2001.

97. STANCIU, Vasile, PETRAȘCU Vasile, *Catavasierul transilvan*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2016.
98. STOICA, I. FRĂȚILĂ, O. VLAD, *Din istoria învățământului hunedorean*, Deva, 1973, p.23.
99. SUCIU, Coriolan, *Dicționarul Istoric al Localităților din Transilvania*, vol. I, Editura Academiei Române, 1967, p.198
- 100.ȘTEFAN, Constantin, Răzvan, *Stihurile dogmatice anastasime ale vecernei sâmbetelor*, Editura Basilica, București, 2014.
- 101.ȘUIAGA, Victor, GIURA, Traian, BERCEA, Gheorghe, *Corală Catedralei „Sfântul Nicolae” Deva*, Editura Mirton, Timișoara, 2005.
- 102.ȘUȘMAN Dragoș Ioan, *Monografia muzicii culte românești din zona Sebeș Alba*, Editura Alt Tip, Alba Iulia, 2015.
- 103.TRUCULESCU, Marin, Marius, *Cântul vocal profesionist, respirația corectă, tehnica de emisie vocală și interpretarea nuanțată*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2011.
- 104.URÎTESCU, Adrian, *Pișchinț satul vlădicului Iosif și leagănul copilăriei mele*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2015.
- 105.URÎTESCU, Adrian, URÎTESCU, Nicoleta, *Turdaș, repere monografice*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013.
- 106.VAIDA, Victor, *Istoria Bisericii Ortodoxe din Deva*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva 2017, p.82-83.
- 107.VALEA, Mircea, NISTOR, Anghel, RUDEANU Mihai, *Toponimie hunedoreană de la daci la români*, Editura Călăuza, 2002.
- 108.VLAD, Vasile, *Dimensiunea liturgică a vieții religios-morale*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2009.
- 109.ZUGRAVU, Nelu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, București, 1997.

STUDII ȘI ARTICOLE ȘTIINȚIFICE

1. BĂRBUȘ, Grigorie, „Despre activitatea muzicală a lui Anton Pann”, în revista *BOR*, 1986, anul CIV — nr. 1, ianuarie - februarie, București, 1986, nr. 1-2.
2. BOȘTENARU, I., „Contribuția episcopului Melchisedec Ștefănescu în domeniul cântării bisericești”, în *BOR*, anul XCI, nr.1-2, ianuarie – februarie, 1973, București.
3. CIOBANU, Gheorghe, „Muzica bisericească la români”, în revista *BOR*, Anul XC, nr, 1-2 – ianuarie-februarie, 1972.
4. VELEA, Marin, „Gavriil Musicescu-dirijor și compozitor de muzică corală bisericească” *BOR* anul C, numărul 11-12, noiembrie-decembrie, 1982.

5. BALEA, Daniel, „*Cântarea a noua, cântărea Maicii Domnului*”, în volumul *Unitate și misiune eclezială*, Școala Internațională de Vară a Doctoranzilor Teologi, ediția a VI-a, mai 2018, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2018.
6. BALEA, Daniel, „Concursul de muzică corală „Lăudați pe Domnul” în *Dacia Creștină*, Deva, An III, nr 3, 2013.
7. BALEA, Daniel, „Dimitrie Cunțan – promotor al muzicii bisericești din Transilvania”, în *Dacia Creștină*, anul VIII, Nr. 1, 2018.
8. BALEA, Daniel, „Imnele liturgice considerații generale”, în *Dacia Creștină* anul III, nr 2, 2013.
9. BALEA, Daniel, „Începuturile cântării corale religioase în zona Bradului”, în *Dacia Creștină*, an XII, nr. 1/2022.
10. BALEA, Daniel, „Corală «Sacerdotes» a Episcopiei Devei și Hunedoarei, vestitoare a «Nașterii Domnului»”, în *Dacia Creștină*, anul XII, numărul 4/2022.

ARTICOLE DE PRESĂ

1. *Biserica și Școala*, Anul 54, 1930-11-23 / nr. 47, p.1.
2. *Biserica și Școala*, Anul 55, 1931-08-30 / nr. 35, p.7.
3. *Biserica și Școala*, Anul 55, 1931-10-11 / nr. 41, p.7.
4. *Biserica și Școala*, Anul 55, 1931-11-08 / nr. 45, p.1.
5. *Biserica și Școala*, Anul 61, 1937-09-19 / nr. 38, p.321.
6. *Biserica și Școala*, Anul 61, 1937-09-19 / nr. 38, p.321.
7. *Biserica și Școala*, Anul 67, 1943-09-26 / nr. 39, p.318
8. *Biserica și Școala*, Anul 67, 1943-09-26 / nr. 39, p.318.
9. *Cuvântul Poporului*, Anul 8, 1926-02-14 / nr. 7.
10. DRAGOMIR, Silviu, *Cei mai vechi protopopi români*, în *Revista Teologică*, an. 5, 1911, nr. 19-20.
11. LAZĂR, Ioachim, „Evoluția tehnicii mineritului și a prelucrării metalelor prețioase în țara Zarandului (secolul al XVIII-lea)”, în *Sargeția*, XVI-XVII, Muzeul Județean Hunedoara-Deva.
12. *Lumina Satelor*, 1951, Anul 30, nr. 34-36.
13. *Lumina Satelor*, Anul 6, 1927-08-21 / nr. 34.
14. MANU, Adrian, *Rampa*, Anul 14, 1929-08-04 / nr. 3459.
15. *Patria*, Anul 16, 1934-07-18 / nr. 162.

16. PĂCLIȘANU, Zenovie, „Vechile mănăstiri din Ardeal”, în *Cultura Creștină*, Anul VIII, Blaj, 1919, nr. 7-8.

17. SECOȘAN, Elena, „Pădurenii din Hunedoara”, în *Sargeția*, XVI-XVII, Muzeul Județean Hunedoara-Deva.

18. *Telegraful Român* 1909-10-29 / nr. 117.

19. *Telegraful Român*, 1927, nr. 68-69.

20. *Telegraful Român*, Anul 117, 1969-10-01 / nr. 37-40.

21. *Telegraful Român*, Anul 38, 1890-04-12 / nr. 39.

22. *Telegraful Român*, Anul 46, 1898-08-29 / nr. 93.

23. *Telegraful Român*, Anul 46, 1898-09-10 / nr. 98.

24. *Telegraful Român*, Anul 52, 1904-04-06 / nr. 37.

25. *Telegraful Român*, Anul 52, 1904-05-27 / nr. 56.

26. *Telegraful Român*, Anul 52, 1904-06-24 / nr. 68.

27. *Telegraful Român*, Anul 56, 1908-08-28 / nr. 94.

28. *Telegraful Român*, Anul 56, 1908-10-16 / nr. 113.

29. *Telegraful Român*, Anul 57, 1909-08-20 / nr. 89.

30. *Telegraful Român*, Anul 57, 1909-12-01 / nr. 130.

31. *Telegraful Român*, Anul 57, 29-09-1909, nr. 117.

32. *Telegraful Român*, Anul 58. 1910. Nr. 128.

33. *Telegraful Român*, Anul 92, 1944-02-13 / nr. 7, p.2.

34. *Universul*, Anul 49, 1932-07-09 / nr. 186.

35. *Universul*, Anul 53, 1936-03-15 / nr. 74.

36. *Viitorul*, Anul 20, 1928-09-12 / nr. 6171.

37. *Viitorul*, Anul 24, 1932-01-24 / nr. 7193.

C. Surse WEB

1. *Bisericile de lemn din Hunedoara* disponibil pe https://ro.wikipedia.org/wiki/Biserici_de_lemn_din_Hunedoara (accesat la 01.02.2021).

2. <https://basilica.ro/introducerea-cantarii-corale-armonice-in-biserici/> (accesat în 13.03.2023).

3. <https://evz.ro/decretul-prin-care-cuza-voda-i-a-trimis-pe-cantaretii-bisericesti.html> (accesat în 13.03.2023).

4. <https://www.baita.ro/istoric/personalitati.php> (accesat la data de 09.03.2020).

5. <https://www.seminarulcaransebes.ro/istoric>, (consultat la 08.02.2021)
6. LAZAR, Cosmin-Cătălin, *Învățământul confesional ortodox în Tansilvania și în protopopiatul Ungurașului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în www.muzeuzalau.ro/www.cimec.ro, (acesat la 11.02.2021)
7. LEUCIAN, BIANCA, *Gheorghe Pârvu – Întâiul profesor calificat de muzică de la liceul “Avram Iancu” 1882-1962*, în *Zarandul*, nr. 287/an XXV – Mai 2017, p. 3, ediție online, (accesat la 21.10.2020).